

רוסיה וסין במזרח התיכון: התקרבות לצד יריבות

גליה לביא ושרה פיינברג

ככל שהמלחמה בסוריה מתקרבת כנראה לכלל סיום, רוסיה וסין נערכות ליום שאחרי ומשחרות לפתחי ההזדמנויות העסקיות העומדות לפניהן. אך למרות ההתקרבות בין רוסיה לסין בזירה הבינלאומית, שיתוף הפעולה שאיפיון את שתי המעצמות הללו במהלך המלחמה בסוריה צפוי לפנות את מקומו ליריבות כלכלית, שתזכיר לשתייהן גם את נקודות המחלוקת ביניהן. ההתקרבות הרוסית-סינית בזירה העולמית ולאחרונה גם בזירת המזרח התיכון, על אף מגבלותיה וקשייה, עלולה לחזק את מעמדם של גורמים הפועלים נגד האינטרסים של ישראל במזרח התיכון, ומנגד להחליש את השפעתה של ארצות הברית. לכן צריכה ישראל להיות קשובה להתפתחויות האזוריות מתוך ראייה בין-מעצמתית, המביאה בחשבון גם את האפשרויות של שיתוף פעולה בין סין לרוסיה ויצירת גוש נגדי לארצות הברית.

מילות מפתח: סין, רוסיה, המזרח התיכון, יחסי המעצמות, ישראל

מבוא

שגריר סוריה בבייג'ינג אמר בסוף נובמבר 2017 שארצו מעוניינת כי "מדינות כמו רוסיה, סין, הודו ואיראן ייקחו חלק בשיקום" לאחר המלחמה, שהבנק העולמי העריך את עלותו בכ-250 מיליארד דולר.¹ ואכן, ככל שהמלחמה בסוריה מתקרבת כנראה לכלל סיום, רוסיה וסין נערכות ליום שאחרי ומשחרות לפתחי ההזדמנויות העסקיות העומדות לפניהן. בהקשר זה יש לזכור שיכולותיה הכלכליות של סין – הכלכלה

גליה לביא היא עוזרת מחקר בתכנית המחקר "ישראל-סין".
שרה פיינברג מרצה במרכז הבינתחומי הרצליה. לשעבר חוקרת במכון למחקרי ביטחון לאומי. המחברות מבקשות להודות לעדי לרון, לאנסטסיה רשטניאק ולבן רוזנבלום על סיועם באיסוף מידע לכתיבת המאמר.

השנייה בהיקפה בעולם – רבות לאין שיעור מיכולותיה של רוסיה, שכלכלתה רחוקה מאיתנות. למרות ההתקרבות בין רוסיה לסין בזירה הבינלאומית, שיתוף הפעולה שאיפיין את שתי המעצמות הללו במהלך המלחמה בסוריה צפוי לפנות את מקומו ליריבות כלכלית, שתזכיר לשתייהן גם את נקודות המחלוקת ביניהן. מאמר זה יעסוק במורכבות היחסים בין סין לרוסיה החל משורשיהם ההיסטוריים, דרך האינטרסים המשותפים ושיתופי הפעולה בזירות השונות בעולם, ועד נקודות המחלוקת והיריבות שבין השתיים. נטען שההתקרבות הרוסית-סינית בזירה העולמית ולאחרונה גם בזירת המזרח התיכון, על אף מגבלותיה וקשייה, עלולה לחזק את מעמדם של גורמים הפועלים נגד האינטרסים של ישראל במזרח התיכון. לכן צריכה ישראל לבחון את יחסיה עם כל אחת משתי המעצמות הללו לא רק מתוך ראייה דו־צדדית, אלא גם מתוך ראייה בין־מעצמתית המתמקדת במשולש סין-רוסיה-ישראל, ואולי אף במרובע הכולל את ארצות־הברית.

מפיצול היחסים ל"ירח דבש"

מערכת היחסים בין סין לרוסיה ראתה עליות ומורדות עם השנים, וניתן לאפיין בשלוש תקופות עיקריות: הפשרה הדרגתית משנות התשעים, מתיחות כלכלית במישור הצבאי משנת 2006 ו"ירח דבש" משנת 2013.

הפשרה הדרגתית

לאחר שנות הנתק והיריבות בתקופת מאו דזה־דונג החלו הצדדים להתקרב זה לזה בגישושים זהירים. את הקרח שבר ב־1982 נאמו של ליאוניד ברז'נייב, המזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית, שהציע לשקם את היחסים העכורים בין ברית המועצות לסין, ואף הצהיר שברית־המועצות מכירה בריבונותה של סין בשטח טייוואן. אך למרות זאת, רק לאחר שבע שנים הניח הנשיא מיכאיל גורבצ'וב אבן דרך משמעותית ביחסי המדינות כאשר ביקר בבייג'ינג.

מערכת היחסים החיובית באותו שלב באה לידי ביטוי בעיקר בסחר בנשק. הצבא הסיני בעידן פוסט־מאו היה מצויד במערכות סובייטיות מיושנות, ותעשיית הנשק הסינית לא הייתה מפותחת דיה בהשוואה לטכנולוגיות המתקדמות של המערב. כדי להתגבר על הפער ולהפוך את הצבא שלה למודרני ויעיל יותר נזקקה סין לספקים זרים של מערכות נשק מתקדמות, אך אירועי טיאנאנמן בשנת 1989 והסנקציות שהטילו מדינות אירופה וארצות־הברית על סין סגרו בפניה את האפשרות להיעזר במקורות אלו. מנגד, תעשיית הנשק הרוסית לאחר קריסת ברית־המועצות ב־1991 התמודדה עם ירידה חדה בהיקף המכירות לשוק המקומי, וחיפשה שווקים חדשים מחוץ למדינה. היא מצאה בסין שוק צומח עם עודפי תקציב ורצון עז לרכישות גדולות. כתוצאה משילוב האינטרסים הללו נעשתה סין אחד

מהלקוחות הגדולים ביותר של רוסיה בתחום הנשק והלקוחה מספר אחת שלה בין השנים 1999–2000, כאשר מכירות הנשק מרוסיה לסין הגיעו בשיאן בשנת 2005 ל־60 אחוזים מסך יצוא הנשק הרוסי.²

באותן שנים זכה הקשר בין המדינות לביטויים סמליים בהגדרות כמו "שותפות של שכנות טובה ושיתוף פעולה הדדי ומועיל" ו"שותפות של תיאום אסטרטגי המבוססת על שוויון ותועלת הדדית ומכוונת כלפי המאה ה־21". יחד עם זאת היו גם ביטויים ממשיים ושיתופי פעולה במישור המדיני, כאשר בשלושה מקרים הצביעו סין ורוסיה נגד עמדת ארצות־הברית במועצת הביטחון של האו"ם: ב־1998 הצביעו שתייהן נגד הפצצותיה של ארצות־הברית בעיראק; הצבעה דומה נערכה גם ב־2003; ההצבעה המשותפת השלישית התבצעה ב־1999 והשתיים תקפו את ארצות־הברית על תוקפנותה הצבאית ביוגוסלביה.

בתחילת שנות האלפיים עלה שיתוף הפעולה בין סין לרוסיה מדרגה נוספת, עם הקמת ארגון שאנגחאי לשיתוף פעולה (SCO) וקיומם של תרגילים צבאיים מסודרים דו־צדדיים ובמסגרת הארגון. עדות נוספת לשיפור היחסים ניתן לראות בהסכם להסדרת הגבול המשותף בין סין לרוסיה משנת 2008.

מתיחות כלכלית במישור הצבאי

למרות הרצון הסיני להמשיך לרכוש מערכות נשק מתקדמות מרוסיה, האחרונה החלה לחשוש מכך שהסינים מעתיקים את הדגמים הרוסיים והופכים למתחרים. החשש התעורר כאשר רוסיה שמה לב לכך שסין רוכשת ממנה הרבה יותר חלקים מאשר מערכות מוכנות, וכן בשל דמיון בין מערכות נשק רוסיות לאלו שסין החלה לייצא, ואשר נראה כי התבססו על הדגמים הרוסיים. כך למשל, המטוס הסיני ג'יאן-11 (J-11) דומה מאוד למטוס הרוסי סוחוי 27 (Su-27), וטילי קרקע־אוויר סיניים נראו כמו מערכות S-300 הרוסיות.³ גם צוללות סיניות כללו מרכיבים הדומים לאלו של הצוללות הרוסיות. כתוצאה מכך, משנת 2006 הפחיתה רוסיה את היקף יצוא הנשק שלה לסין. אם בין השנים 1999–2006 הייתה סין הלקוחה הגדולה ביותר של רוסיה, בהיקף שנתי של 34–60 אחוזים מהיקף היצוא הרוסי הכולל של הנשק העיקרי, הרי בין השנים 2007–2009 ירד חלקה של סין בהיקף היצוא הרוסי ל־25 אחוזים, וב־2010 חלה ירידה נוספת לכ־10 אחוזים בלבד.⁴ אך בניגוד לצמצום הסחר בנשק, שתי המדינות המשיכו לקיים תרגילים צבאיים משותפים ואף העלו את תדירותם ואת מורכבותם: בשנת 2007 התקיימו שני תרגילים צבאיים, אחד דו־צדדי ואחד במסגרת SCO. לעומת זאת, בשנת 2009 התקיימו שישה תרגילים צבאיים: שניים דו־צדדיים, שלושה במסגרת SCO ותרגיל ימי ראשון בין שתי המדינות, שהתקיים במפרץ עדן ודימה פעילות נגד פיראטים. את הביטוי הסמלי למערכת היחסים הטובה בין השתיים, למרות המתיחות

הכלכלית, ניתן לראות בשדרוג הגדרת היחסים ביניהן ל"שותפות אסטרטגית מקיפה של תיאום" בשנת 2011.

במישורים הלא-צבאיים נמשכה פעילות כלכלית ענפה. כך למשל, הצורך של סין באנרגיה הוביל אותה לחתום עם רוסיה על חוזים לאספקת גז ונפט. בשנת 2009 סוכמה עסקה שבמסגרתה תשקיע סין 25 מיליארד דולר בהקמת צינור נפט מרוסיה לסין, תמורת אספקה עתידית של נפט למשך 20 שנה. עסקאות נוספות בתחום האנרגיה כללו פיתוח שני שדות גז במזרח סיביר וכן הסכמים להנחת שני צינורות גז, שעתידיים להעביר יחד 68 מיליארד מטרים מעוקבים של גז בשנה מרוסיה לסין.⁵ אך למרות הרצון של סין לקדם עסקאות בתחום האנרגיה, רוסיה חששה מהתעצמותה של סין במישור הגיאופוליטי ולכן לא הייתה מעוניינת לקדם את הכלכלה הסינית במהירות רבה מדי. מסיבה זו היא ביצעה עיכובים בעסקאות הנחת צנרת הגז, לפחות עד המשבר העולמי ב-2008, אז נאלצה לקדם את העסקאות הללו לטובתה הכלכלית.

"ירח דבש"

כהונתם של הנשיא הסיני, שי ג'ין-פינג, ועמיתו הרוסי, ולדימיר פוטין, העלתה את היחסים בין שתי המדינות לשיא של שיתוף פעולה. ביטוי לכך ניתן לראות בריבוי המפגשים ביניהם: הנשיא שי ביקר ברוסיה שש פעמים מאז תחילת כהונתו, ובסך הכל נפגש עם עמיתו הרוסי 21 פעמים. נוסף על הקשר האישי בין המנהיגים, המדינות חולקות גם אינטרסים תואמים. במישור הכלכלי, עם ירידת מחירי הנפט בעולם והירידה בהיקפי מכירות הנשק לסין, רוסיה מצאה עצמה במצב שבו היא זקוקה מאוד לכסף. מסיבה זו ולאחר שנים של סירוב היא הסכימה ב-2013 למכור לסין רכיבים ממערכות הנשק המתקדמות ביותר שלה – 24 מטוסי סוחוי-35 (Su-35) וארבע מערכות טילי הגנה קרקע-אוויר מסוג S-400, בשווי כולל של כשבעה מיליארד דולר.⁶ התלות הכלכלית של רוסיה בסין התעצמה עוד יותר לאחר ההשתלטות הרוסית על חצי האי קרים בשנת 2014, כאשר בניגוד לאירופה ולארצות-הברית שהטילו על רוסיה סנקציות קשות, סין העלימה עין מהפעולה העוינת והמשיכה את קשריה הכלכליים עם רוסיה כרגיל. כתוצאה מכך, בשנת 2015 עמד היקף הסחר בין המדינות על 95 מיליארד דולר.

גם שיתוף הפעולה הצבאי בין המדינות עלה מדרגה ומאז 2012 הן מקיימות תרגילי ימי שנת, נוסף על תרגילים צבאיים יבשתיים דו-צדדיים ובמסגרת ארגון SCO. התרגילים השונים מאפשרים לצבאות לתרגל טקטיקות קרב, ענייני תיאום ולוגיסטיקה ולוחמה בשטח זר. מאז שהוחלט על פרישת המערכת האמריקאית להגנה מפני טילים (THAAD) בדרום קוריאה, התרגולת כוללת גם הגנה מפני טילים. נוסף על האימון הצבאי, שתי המדינות רואות בתרגילים המשותפים

מטרות נוספות. ראשית, זו הזדמנות עבורן להציג את המערכות המתקדמות שלהן ולשווקן ליצוא. כמו כן, התרגילים המשותפים מאפשרים להציג חזית אחידה מול ארצות־הברית והמערב, ומשמשים גם לצורכי פנים כאשר הם מחזקים את הרגשות הלאומיים. במסגרת התרגילים הימיים קיימו סין ורוסיה גם שני תרגילים בימים מרוחקים, שאינם בטווח הטריטוריה של אף אחת מהן: בחודש מאי 2015 התקיים תרגיל משותף בים התיכון, ובחודש יולי 2017 התקיים תרגיל משותף בים הבלטי. התרגיל האחרון עורר חשש רב בקרב מדינות נאט"ו, ובעקבות זאת יצא הנשיא פוטין בקריאת הרגעה וטען כי התרגילים הם "גורם מייצב לכל העולם. שום מדינה שלישית לא צריכה להרגיש מאוימת. אנחנו לא יוצרים גוש או ברית צבאית".⁷

אינטרסים משותפים ושיתופי פעולה

נוסף על הפעילות המשותפת בתחומי הצבא והביטחון, לסין ולרוסיה אינטרסים משותפים במישור הגיאופוליטי. ראשית, שתי המדינות מתנגדות לאסטרטגיה האמריקאית שמבקשת "להכיל" אותן. התנגדות זו היא גורם מרכזי בחזית האחידה שמציבות סין ורוסיה מול ארצות־הברית במוסדות האו"ם, בעיקר בכל הקשור לסכסוכים אזוריים כמו בצפון קוריאה ובסוריה. בהקשר זה, המזרח התיכון מייצג אזור נוח לפעילות בלימה של שתי המעצמות מול ההגמוניה של ארצות־הברית. התפיסה של נסיגה אמריקאית מהמזרח התיכון כבר ממונפת על ידי מוסקבה ובייג'ינג, ושתיהן פועלות כדי למלא את החלל שכביכול נוצר ולחזק את המסחר ואת

הקשרים הדיפלומטיים עם שחקנים אזוריים, המוטרדים מנסיגתה היחסית של ארצות־הברית. שתי המעצמות גם דוגלות באיזון כוחות במזרח התיכון על חשבון ההגמוניה של ארצות־הברית. הן מתנגדות לשינויי משטר ורואות (ברמות הבחנה שונות) את המעורבות האמריקאית כגורם המאיים שמאחורי 'האביב הערבי' ועליית דאע"ש. שתיהן מציגות את עצמן כתומכות בחוק הבינלאומי, מחזיקות בעמדה רשמית של אי־התערבות ומציעות לשמש מתווכות או מגשרות ניטרליות.

נוסף על כך, המזרח התיכון מייצג עבור רוסיה וסין מרחב פעולה חיצוני ומרוחק משטחי ההשפעה הישירים שלהן, שיכול לשמש נקודת לחץ נגד ארצות־הברית מתוך מטרה להשיג ויתורים אמריקאיים בתחומי האינטרסים

המזרח התיכון מייצג עבור רוסיה וסין מרחב פעולה חיצוני ומרוחק משטחי ההשפעה הישירים שלהן, שיכול לשמש נקודת לחץ נגד ארצות־הברית מתוך מטרה להשיג ויתורים אמריקאיים בתחומי האינטרסים האסטרטגיים המידיים של שתי המעצמות.

האסטרטגיים המידיים של שתי המעצמות: מזרח אירופה והמרחב הפוסט־סובייטי לרוסיה; אסיה, האוקיינוס השקט וים סין הדרומי עבור סין. כמו כן, שיתוף הפעולה הרוסי־סיני במזרח התיכון מסייע למוסקבה ולבייג'ינג לשתף פעולה ביניהן בזירות

אחרות. רוסיה זכתה לתמיכת סין דרך הימנעות או שימוש בזכות הווטו במועצת הביטחון של האו"ם בנושאים הקשורים לאוקראינה ולסוריה, ובזירות פעולה אחרות. במקביל גמלה רוסיה לסין באמצעות תמיכה בפעילויותיה בים סין הדרומי, והתנגדות לפרישת סוללות טילים נגד טילים (THAAD) בחצי האי הקוריאני.

במבט על אזורי צפון אפריקה, המזרח התיכון ועד מרכז אסיה, לשתי המדינות יש אינטרס מיידי להגיע ליציבות יחסית במרחב זה. הן מבקשות להגביל את התרחבות האסלאם הקיצוני בארצותיהן (בעיקר באזור צפון הקווקז ברוסיה ואזור שינ'ג'יאנג בסין), ומעדיפות סביבה נוחה מבחינה גיאופוליטית כדי להרחיב את נפח המסחר שלהן ואת הפרויקטים הקשורים לאנרגיה. רוסיה בפרט מבקשת להגביר את נוכחותה המסחרית והצבאית לצד פרויקטים הקשורים לאנרגיה במזרח התיכון, בצפון אפריקה ובמזרח הים התיכון. סין מצידה מבקשת בנוסף לקדם את מיזם 'חגורה אחת, דרך אחת' (יח"ד), ורואה במזרח התיכון אזור חיוני למימושו. יחד עם זאת, יש לזכור שהתלות של רוסיה וסין באזור המזרח התיכון שונה במידה רבה. כלכלתה של רוסיה, שהיא יצואנית נפט וגז, אינה תלויה במשאבי האנרגיה במזרח התיכון אלא בטלטלות מחירי הנפט. לעומת זאת, סין הפכה ליבואנית הנפט הגדולה ביותר מהמזרח התיכון והיא נעשית תלויה יותר ביבוא תוצרי אנרגיה מהאזור. תלות זו גרמה להתקרבות סעודית-סינית המבוססת על יבוא אנרגיה מוגבר מצד סין, והגברת הסיכויים להשקעות סיניות במשק האנרגיה בערב הסעודית. ביטוי לכך ניתן לראות בעסקה החשובה שסין מעוניינת לרכוש במסגרתה חמישה אחוזים מחברת הנפט הסעודית ערמקו.⁸

האינטרסים החופפים בין שתי המעצמות הביאו לשיתופי פעולה בין סין לרוסיה, כשבנושא הגרעין האיראני ובסוגיית מלחמת האזרחים בסוריה פעלו השניים בדרך כלל כשותפות מתואמות. במקרה הראשון תמכו רוסיה וסין בעמדות האיראניות במהלך המשא ומתן על הסכם הגרעין, וגם התנגדו לסנקציות. שתיהן גם תומכות בהכללתה של איראן במוסדות הבינלאומיים ובבקשתה של איראן לחברות מלאה בארגון שאנגחאי לשיתוף פעולה (SCO). באשר לסוריה, בייג'ינג סיפקה תמיכה דיפלומטית למוסקבה בהתערבותה הצבאית בסוריה. לצד רוסיה, סין הטילה וטו בשש מתוך שבע החלטות שהועלו במועצת הביטחון של האו"ם, בניסיון לגנות את השלטונות הסוריים על שימוש בכוח נגד אזרחיהם. ההצבעה השביעית נערכה באפריל 2017 לאחר פגישת הנשיאים טראמפ ושי ג'ין-פינג, ובה ארצות-הברית ביקשה לגנות את סוריה על שימוש בנשק כימי נגד המורדים. סין נמנעה בהצבעה זו, בעוד רוסיה התנגדה ולבסוף הטילה וטו על ההחלטה. מקרה זה מעיד על כך שהמדיניות הסינית אינה אוטומטית לצד רוסיה, אלא נשקלת בהתאם ליחסיה עם ארצות-הברית. במישור הדיפלומטיה הציבורית הצליחה סין להצדיק את ההתקפות הצבאיות של רוסיה, בטענה שהן פעולות לגיטימיות נגד טרור שנעשות בהתאם

למשפט הבינלאומי. בייג'ינג אף ביצעה מספר פעולות צבאיות במהותן: הכשירה כוחות של צבא אסד בסוריה ב־2016,⁹ דיווחה על שליחת יועצים צבאיים לאסד באפריל 2016 ובתחילת 2017¹⁰ והצהירה פעמים רבות על כוונתה לשלוח סיוע צבאי והומניטרי דרך כוחות רוסיה בסוריה. במארס 2016 מינתה סין שליח מיוחד לסוריה,¹¹ ואמרה כי היא מתכוונת לפעול בשיתוף פעולה הדוק עם רוסיה לקראת פתרון מדיני. אומנם נוכחותה הצבאית וההומניטרית של סין מזערית בהשוואה למעורבותה של רוסיה, אך עם זאת אלה סימנים של שינוי ממדיניות אי־ההתערבות המסורתית של סין. צעדים אלו, המצינים את נכונותה של סין לשלוח חיילים למדינות אחרות, הוצגו במוסקבה כהתפתחות המוכיחה את הלגיטימיות והצדק של ההתערבות הרוסית, וכסיוע בבניית ציר רוסי־איראני־סיני בסוריה.

חשדנות ויריבות

למרות שיתוף הפעולה הפורה והיחסים הקרובים – לא מדובר בברית קרובה, ובין שתי המעצמות שוררות גם חשדנות וזהירות. עליית כוחה של סין ובעיקר קשריה הכלכליים המתעצמים עם מדינות מרכז אסיה יוצרים מתיחות גיאופוליטית בין השניים, כאשר רוסיה רואה בעלייתה של סין איום ומנסה לשמר את כוחה באזור. יוזמת 'חגורה ודרך' הסינית, שמדינות שונות מהאזור כבר התחייבו במסגרתה לפרויקטים של תשתית בשיתוף פעולה עם הסינים, נתפשת כתחרות וכחדירה לא רצויה למרחב ההשפעה ההיסטורי של רוסיה. כדי לא להשאיר את הבמה לסין לבדה, רוסיה "נתנה את חסותה" ליוזמה הסינית וחתמה על הסכם משותף לחיבורה עם האיחוד הכלכלי האירואסייתי (EEU), שהוקם על ידי רוסיה. ההסכם הניח את היסודות הפוליטיים להמשך שיתוף הפעולה של סין עם מדינות צפון אירופה ואסיה, וסיפק לסין גישה נוחה להמשך יישום תוכניות התשתית שלה באסיה, וכן לדיוני המשך בנושאי סחר. מהצד הרוסי, ההסכם אפשר למצב את רוסיה כגורם בעל עניין מרכזי ושותף ביוזמה. היבט נוסף ובעל אינטרס כלכלי רוסי

מובהק ביוזמה זו הוא שיתוף הפעולה בין סין לרוסיה בציר הארקטי, שזכה לכינוי "דרך המשי בקרח" (ice silk road). מסלול זה עשוי לקצר את משך השייט לאירופה בכשליש מהזמן הנדרש כיום.

סיבה נוספת לדאגה רוסית היא בעיית הדמוגרפיה לאורך הגבול שלה עם סין. אומנם בשנת 2008 הוסדר סכסוך הגבול ארוך השנים בין השניים, אך שטחי

החקלאות שלאורך הגבול מושכים אליהם חקלאים סינים שחוכרים את השטחים לתקופות ארוכות. רוסיה חוששת שסין תשתלט על הטריטוריה שלה בעזרת העברת סינים לאזורים אלו, המיושבים בדלילות על ידי אזרחים רוסים. בפועל,

יוזמת 'חגורה ודרך'
הסינית נתפשת כתחרות
וכחדירה לא רצויה למרחב
ההשפעה ההיסטורי
של רוסיה.

מספרם של הסינים שעברו את הגבול מסין לרוסיה אינו גבוה ומהווה רק כחצי אחוז מהאוכלוסייה הרוסית באזור, שכן לסינים עצמם אין אינטרס לעבור לרוסיה, שהמשכורות בה נמוכות מאלו שבסין. כמו כן, סין מעודדת את תושביה ליישב אזורים לא מיושבים בסין עצמה.

גם כלפי המזרח התיכון קיים ניגוד בין גישותיהן של השתיים. המינוף הגיאופוליטי העיקרי של רוסיה במזרח התיכון הוא שימוש בקשרים ההיסטוריים ובהתנהלות הדיפלומטית הערה שלה לצורך יצירת משברים וניהולם. לעומתה, סין עדיין מצהירה באופן רשמי על עמדה של אי-התערבות ונייטרליות. כמו כן, רוסיה עסקה בעבר אך ורק בהגמוניה האמריקאית באזור, אך עתה היא מתחרה באחיזה הכלכלית החדשה של סין בעיקר בתחום הסחר בנשק, בפרויקטים להשקעה ובשיקום באיראן ובסוריה.

בכל הנוגע לסחר בנשק, ידה של רוסיה עדיין על העליונה. ב־2016 הגיעה רוסיה למקום השני אחרי ארצות-הברית בדרוג יצואניות הנשק המובילות בעולם, ואילו סין הגיעה למקום החמישי בשנה זו.¹² עם זאת, העלייה המהירה של מכירות נשק של סין במזרח התיכון היא גורם לדאגה עבור מוסקבה, למרות שהיקף יצוא הנשק הרוסי ממשיך לגדול ברחבי האזור, בין היתר הודות להצגת יכולת הפעולה של הנשק המתקדם והמתוחכם של רוסיה בחזית הסורית. לדוגמה, תיק הנשק של חברת Rosoboronexport למדינות ערב (23 מדינות במזרח התיכון ובצפון אפריקה) מסתכם בשמונה מיליארד דולר, המהווים כ־20 אחוזים מהיקף היצוא של החברה.¹³ מכירות הנשק של רוסיה התרחבו גם מבחינה גיאוגרפית: רוסיה היא ספקית נשק גדולה לאלג'יריה, למצרים, לאיראן ולעיראק, וגם למדינות המפרץ (ערב הסעודית, בחריין, איחוד האמירויות הערביות) ולמדינות אחרות בצפון אפריקה (מרקו, תוניסיה). כמו כן, רוסיה הפכה לספקית מובילה של מטוסי קרב ומערכות הגנה אווירית ברחבי האזור, כאשר מערכת ההגנה האווירית שלה S-400 מבוקשת במדינות המפרץ ובמרקו. מערכת זו אפשרה לה גם להיכנס לשווקים בלתי צפויים, ובספטמבר 2017 היא הסכימה למכור את ה־S-400 לתורכיה, שהיא חברה בנאט"ו. במקביל, סין עולה כמתחרה כלכלית לא רק לארצות-הברית אלא גם לרוסיה, והיא מגבירה את מכירות הנשק שלה למדינות האזור. סין סיפקה לערב הסעודית ולעיראק מטוסים ללא טייס ונטולי חימוש,¹⁴ וכן הודיעה במארכ 2017 על עסקה פורצת דרך, שבמסגרתה ייבנה מפעל לייצור כלי טיס בלתי מאוישים בערב הסעודית.¹⁵ עבור מדינות המסרבות או לא יכולות לרכוש נשק מארצות-הברית, הציוד הסיני נתפש כפתרון זול ומספק בטיבו, ואחרי רוסיה נמצאת סין בין שלושת ספקי הנשק הראשונים של איראן, סוריה ואלג'יריה.

בתחום ההשקעות, הכלכלה הרוסית מתקשה להתחרות בסין. סין מסוגלת לממן פרויקטים עצומים של בנייה ולשלב אותם לתוך יוזמת 'חגורה ודרך', המשמשת

עבורה תוכנית דגל כלכלית ומודל לשיתוף פעולה בינלאומי, שסין חתומה על הובלתו. כמו כן, היא החלה בתוכנית רחבה של שיתוף פעולה כלכלי מואץ עם מדינות המזרח התיכון: במהלך עשר השנים הקרובות מבקשת סין להגדיל את היקף הסחר הדו־צדדי עם מדינות ערב מ־240 מיליארד דולר ל־600 מיליארד דולר, ולהאיץ את המשא ומתן להקמת אזור סחר חופשי בין סין לבין מועצת שיתוף הפעולה של מדינות המפרץ (GCC).¹⁶

יוזמת 'חגורה ודרך' משתלבת היטב גם עם תוכניותיה של סין לקחת חלק מרכזי בשיקום סוריה, עם סיום הלחימה במדינה. גם רוסיה התכוננה לקראת שלב זה, ויחד עם סין ואיראן היא ממוקמת היטב כדי להוביל את הפרויקטים לשיקום ואת ההשקעות בתשתיות. בחודש אפריל 2016 חתמה רוסיה על חוזים בשווי של מיליארד דולר בקירוב לשיקום סוריה.¹⁷ על פי מקורות רוסיים רשמיים, בנובמבר 2016 העניקה סוריה למוסקבה עדיפות בחוזי שיקום בתנאים נוחים.¹⁸ חברות רוסיות החלו לרקום עסקים בתחומי הנפט, הגז והמחצבים בסוריה, תוך שימוש בעבודת השטח של הצבא הרוסי בתחומים של רשתות תקשורת ומכרות בסוריה, וגם בניית תחנות כוח חדשות בחלב וחומס.¹⁹ יכולות ההשקעה העדיפות של סין על פני אלה של רוסיה ואיראן לא נעלמו מעיני הסורים,

ושגריר סוריה בבייג'ינג מסר כי ארצו תהיה מוכנה לספק לסין נפט תמורת הלוואות, וכי היא מוכנה לבצע עסקאות אלו במטבע הסיני – יואן.²⁰ יכולותיה המוכחות של סין בתחום התשתיות ועוצמתה הכלכלית הרבה עשויות להפוך את סין למובילה בפרויקטים העצומים של שיקום סוריה.

סיכום

מערכת היחסים בין סין לרוסיה היא מערכת מורכבת שרשמה עליות וירידות עם השנים, והתייצבה כעת על שיתוף פעולה מתוך אינטרסים דומים. ניתן לטעון שהאינטרס הדומיננטי ביותר ברצון לשתף פעולה הוא הרצון להגביל את כוחה ואת השפעתה של ארצות־הברית. לצורך כך סין ורוסיה משלבות ידיים וכוחות ופועלות במרחב המזרח התיכון, כאשר רוסיה מביאה את התותחים

ואת המעורבות האקטיבית וסין את ה"מצלצלים" ואת התמיכה והגיבוי.

ההתקרבות והשיתוף בין שתי המעצמות הללו עלולים להשפיע לרעה על האינטרסים האסטרטגיים של ישראל, שכן השתיים מחזקות את איראן באופן דיפלומטי וצבאי, מעצימות את משטרו של בשאר אל־אסד ומחזקות את הדרישות ואת העמדות הפלסטיניות בפורומים בינלאומיים. כמו כן, ההתקרבות בין סין

ההתקרבות והשיתוף
בין סין ורוסיה עלולים
להשפיע לרעה על
האינטרסים האסטרטגיים
של ישראל. השתיים
מחזקות את איראן
באופן דיפלומטי וצבאי,
מעצימות את משטרו של
בשאר אל־אסד ומחזקות
את הדרישות ואת
העמדות הפלסטיניות
בפורומים בינלאומיים.

לרוסיה ושיתוף הפעולה ביניהן במזרח התיכון מדגישים ביתר שאת את נסיגתה היחסית של ארצות־הברית, ומהווים איום על המשך ההגמוניה שלה באזור. בשל יחסיה המיוחדים של ישראל עם ארצות־הברית, היא עלולה לספוג הפסדים מההתקרבות בין שתי יריבותיה הגדולות של ידידתה.

מנגד, היחסים בין סין לרוסיה אינם מושלמים והם רצופים גם במגבלות ובקשיים. בעוד רוסיה רואה ערך עליון בקידום שיתוף פעולה עם סין, זו ממנפת את שיתוף הפעולה שלה עם רוסיה בהתאם לערך שהיא רואה בה כשותפה, וזאת בשילוב עם גישה זהירה כלפי ארצות־הברית. גם במרחב המזרח התיכון עלול ניגוד אינטרסים להעיב על המשך שיתוף הפעולה בין שתי המעצמות: מטעמים היסטוריים, לרוסיה יש נוכחות והשפעה רבות יותר על המזרח התיכון מאשר לסין, במיוחד בכל הקשור לדיפלומטיה, צבא, סחר בנשק ושיתופי פעולה בתחום האנרגיה. אך לסין יש עוצמה כלכלית גדולה בהרבה משל רוסיה, והיא מציבה את עצמה ככוח עולה בתחום המסחר והשקעות. יוזמת 'חגורה ודרך', המספקת חזון שאפתני ארוך טווח,

משמשת אבן שואבת למדינות האזור שצמאות להשקעות זרות. כעת, כשרוחות המלחמה גוועות, המטוטלת נעה לכיוון הכלכלי שבו לסין יש יתרון בולט, ומכאן שהיריבות בין שתי המעצמות צפויה להתחדד.

אך למרות נקודות המחלוקת והיריבות בין שתי המעצמות, נראה כי עדיין יש יותר יתרונות בשיתוף הפעולה ביניהן, והתקרבות זו תהווה אתגר לישראל. לפיכך, על ממשלת ישראל לקיים דיון אסטרטגי בהשתתפות נציגים

כעת, כשרוחות המלחמה גוועות, המטוטלת נעה לכיוון הכלכלי שבו לסין יש יתרון בולט, ומכאן שהיריבות בין שתי המעצמות צפויה להתחדד.

מהממשל האמריקאי ומומחים חיצוניים, שיבחן את המציאות החדשה בראייה רב־מעצמתית ויגבש מדיניות כוללת המתאימה למצב החדש המתהווה, בעולם בכלל ובסוריה בפרט.

הערות

- 1 “No preconditions’ accepted from Syrian parties, UN envoy says ahead of Geneva talks,” UNNews, November 27, 2017, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=58166>
- 2 Siemon T. Wezeman, “China, Russia and the Shifting Landscape of Arms Sales,” Sipri, July 5, 2017, <https://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounders/2017/china-russia-and-shifting-landscape-arms-sales>
- 3 שם.
- 4 שם.
- 5 Zhao Huasheng, “Sino-Russian Relations 2009 to 2010: A Perspective from China,” *Russian Analytical Digest* 73/10 (2010), pp. 5-8, <https://www.research-collection.ethz.ch/bitstream/handle/20.500.11850/26202/eth-2203-01.pdf>

- Kenneth Rapoza, "After a Decade Long Wait, China and Russia Ink 'Super Jet' Military Deal," *Forbes*, March 25, 2013, <https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2013/03/25/after-a-decade-long-wait-china-and-russia-ink-super-jet-military-deal/#30e4469479a7> 6
- Gerard O'Dwyer, "Russia-China Exercises: Kremlin Moves to Calm Nordic-Baltic Fears," *DefenseNews*, August 4, 2017, <https://www.defensenews.com/smr/european-balance-of-power/2017/08/04/russia-china-exercises-kremlin-moves-to-calm-nordic-baltic-fears/> 7
- Rania El Gamal and Alex Lawler, "China Offers to Buy 5 Percent of Saudi Aramco Directly," Reuters, October 16, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-saudi-aramco-ipo-china-exclusive/exclusive-china-offers-to-buy-5-percent-of-saudi-aramco-directly-sources-idUSKBN1CL1YJ> 8
- Sam Webb, "Chinese Forces are Secretly Helping Assad's Regime in War Ravaged Syria – Risking Conflict with American Troops, Experts Claim," *The Sun*, October 3, 2016, <https://www.thesun.co.uk/news/1902234/chinese-forces-are-secretly-helping-assads-regime-in-war-ravaged-syria-risking-conflict-with-american-troops-experts-claim/> 9
- "China Steps Up 'Military Cooperation' with Assad as Top Admiral Visits Damascus," August 18, 2016, <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/08/18/china-steps-up-military-cooperation-with-assad-as-top-admiral-vi/> 10
- "China appoints first special envoy for Syria crisis," Reuters, March 29, 2016, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-china/china-appoints-first-special-envoy-for-syria-crisis-idUSKCN0WV0RG> 11
- "Increase in Arms Transfers Driven by Demand in the Middle East and Asia," Sipri, February 20, 2017, <https://www.sipri.org/media/press-release/2017/increase-arms-transfers-driven-demand-middle-east-and-asia-says-sipri> 12
- "Russia's defense contractor reveals bulk of Arab states' order portfolio," Tass, November 15, 2017, <http://tass.com/defense/975833> 13
- Jonathan Marcus, "China Helps Iraq Military Enter Drone Era," BBC, October 12, 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34510126>; <https://thediplomat.com/2017/04/whats-behind-chinas-big-new-drone-deal/> 14
- Minnie Chan, "Chinese Drone Factory in Saudi Arabia First in Middle East," *South China Morning Post*, March 26, 2017, <http://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2081869/chinese-drone-factory-saudi-arabia-first-middle-east> 15
- "Xi Jinping Attends Opening Ceremony of Sixth Ministerial Conference of China-Arab States Cooperation Forum and Delivers Important Speech Stressing to Promote Silk Road Spirit and Deepen China-Arab Cooperation," Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China, June 5, 2014, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1163554.shtml 16

- “Russia Signs Contracts Worth \$950mn for Syria Reconstruction,” RT, April 26, 17
<https://www.rt.com/business/340942-syria-russia-restoration-works/>
- “Syria Offers Russia Priority in Reconstruction Contracts Following Civil 18
War Destruction,” *Euronews*, November 22, 2016, <http://www.euronews.com/2016/11/22/syria-offers-russia-priority-in-reconstruction-contracts-following-civil-war>
- Andrew E. Kramer, “Russia Deploys a Potent Weapon in Syria: The 19
Profit Motive,” *The New York Times*, July 5, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/07/05/world/middleeast/russia-syria-oil-isis.html>
- Laura Zhou, “Syria courts China for rebuilding push after fall of Islamic State’s 20
strongholds,” *South China Morning Post*, November 25, 2017, <http://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2121552/syria-courts-china-rebuilding-push-after-fall-islamic>